

Από τον Νεάντερταλ στη σεφταλιά: Η οδοντογλυφίδα που κάποτε ήταν χρυσό κόσμημα

/ [Γενικά Θέματα](#)

Πριν καταλήξει στο πλαστικό κουτάκι δίπλα στο αλάτι και το πιπέρι της ταβέρνας, υπήρξε προϊστορικό εργαλείο, ασημένιο σύνεργο των Ρωμαίων, χρυσό κόσμημα των αρχόντων και αξεσουάρ επίδειξης. Η ιστορία ενός αντικειμένου που σήμερα παίρνουμε δωρεάν και που κάποτε μπορούσε να έχει πάνω του χρυσό, μαργαριτάρια και ρουμπίνια.

Του Κρίστοφερ Σταύρου Πιτσιλλίδη*

Υπάρχουν εφευρέσεις που άλλαξαν την ανθρωπότητα. Ο τροχός, η τυπογραφία, το τηλέφωνο, το αεροπλάνο.

Και υπάρχει και η οδοντογλυφίδα.

Ένα ξυλαράκι λίγων εκατοστών που δεν του δίνεις καμία σημασία μέχρι τη στιγμή που ένα κομμάτι σεφταλιάς αποφασίζει να εγκατασταθεί μόνιμα ανάμεσα σε δύο δόντια σου.

Στην Κύπρο μάλιστα η οδοντογλυφίδα αποτελεί σχεδόν την ανεπίσημη τελετή λήξης του γεύματος. Φεύγουν οι σούβλες, τελειώνουν οι σεφταλιές, μαζεύονται τα

πιάτα, έρχεται ο λογαριασμός και κάπου εκεί απλώνεται το χέρι προς το μικρό δοχείο με τα ξυλαράκια.

Παίρνεις μία, γέρνεις λίγο πίσω στην καρέκλα και συνεχίζεις τη συζήτηση.

Το γεύμα ολοκληρώθηκε επισήμως.

Μόνο που το μικρό αυτό ξυλαράκι έχει πίσω του μια ιστορία τόσο παλιά, ώστε κάτι παρόμοιο χρησιμοποιούσαν ακόμη και οι Νεάντερταλ.

Νεάντερταλ (*Homo neanderthalensis*): εξαφανισμένο είδος ή ομάδα αρχαϊκών ανθρώπων, στενοί εξελικτικοί συγγενείς του σύγχρονου ανθρώπου, που έζησαν στην Ευρώπη και σε περιοχές της δυτικής και κεντρικής Ασίας μέχρι περίπου πριν από 40.000 χρόνια.

Πριν από την Ιστορία, πριν από την οδοντόβουρτσα

Ποιος λοιπόν εφηύρε την οδοντογλυφίδα;

Κανέννας που να γνωρίζουμε.

Και μάλλον δεν πρόκειται να μάθουμε ποτέ.

Παλαιοανθρωπολογικές μελέτες έχουν εντοπίσει σε δόντια αρχαϊκών ανθρώπων, μεταξύ αυτών και Νεάντερταλ, χαρακτηριστικές μεσοδόντιες αυλακώσεις, οι οποίες έχουν ερμηνευθεί ως αποτέλεσμα επανειλημμένης χρήσης λεπτών αντικειμένων ανάμεσα στα δόντια — πιθανότατα μικρών ξύλων ή άλλων φυσικών υλικών, είτε για καθαρισμό είτε ακόμη και για ανακούφιση από οδοντικά προβλήματα.

Με απλά λόγια, δεκάδες χιλιάδες χρόνια πριν εμφανιστεί η κυπριακή σεφταλιά, ο μακρινός συγγενής μας είχε ήδη βρει τη λύση για ό,τι μπορούσε να σφηνώσει ανάμεσα στα δόντια του.

Η οδοντόβουρτσα άργησε.

Η οδοντογλυφίδα όχι.

Κάπου λοιπόν στην προϊστορία ένας μακρινός πρόγονός μας πρέπει να τελείωσε το γεύμα του, να ένιωσε κάτι ενοχλητικό ανάμεσα στους γομφίους του, να κοίταξε γύρω του και να βρήκε ένα λεπτό ξυλαράκι.

Δεν γνωρίζουμε το όνομά του.

Δεν γνωρίζουμε πού έμενε.

Δεν γνωρίζουμε τι είχε φάει.

Γνωρίζουμε όμως ότι το πρόβλημά του εξακολουθούμε να το έχουμε και εμείς.

Από την προϊστορία στους Έλληνες και τους Ρωμαίους

Η συνήθεια επέζησε και πέρασε στους ιστορικούς χρόνους. Για τον καθαρισμό των δοντιών χρησιμοποιήθηκαν κατά καιρούς λεπτά ξύλα, οστά και μεταλλικά αντικείμενα, ενώ σχετικά ευρήματα έχουν εντοπιστεί στον αρχαίο ελληνικό και ρωμαϊκό κόσμο.

Και κάποια στιγμή η οδοντογλυφίδα πέρασε ακόμη και στη λογοτεχνία.

Στο Σατυρικόν του Πετρώνιου, έργο του 1ου αιώνα μ.Χ., γίνεται αναφορά σε καθαρισμό των δοντιών με ασημένια οδοντογλυφίδα πριν από την ομιλία.

Και εδώ καταλαβαίνουμε κάτι πολύ σημαντικό για την ανθρώπινη φύση.

Η ανθρωπότητα είχε ήδη καταφέρει να κάνει ταξική ακόμη και την οδοντογλυφίδα.

Ο απλός άνθρωπος είχε το ξυλαράκι.

Ο εύπορος είχε ασήμι.

Διότι, αν έχεις λεφτά, προφανώς δεν γίνεται να καθαρίζεις τα δόντια σου όπως όλοι οι υπόλοιποι.

Όταν η οδοντογλυφίδα έγινε... κόσμημα

Και μετά τα πράγματα ξέφυγαν εντελώς.

Στον Μεσαίωνα και ιδιαίτερα στην Αναγέννηση, η προσωπική οδοντογλυφίδα μπορούσε να μετατραπεί από αντικείμενο χρηστικό σε αντικείμενο πολυτελείας και κοινωνικής επίδειξης.

Οι εύποροι διέθεταν χρυσές και ασημένιες οδοντογλυφίδες, ορισμένες περίτεχνα διακοσμημένες και σχεδιασμένες ώστε να φοριούνται ως κρεμαστά κοσμήματα.

Στο Βρετανικό Μουσείο σώζεται ένα εντυπωσιακό παράδειγμα από το δεύτερο μισό του 16ου αιώνα: οδοντογλυφίδα-κόσμημα σε μορφή γοργόνας, κατασκευασμένη από χρυσό και διακοσμημένη με σμάλτο, μπαρόκ μαργαριτάρι και ρουμπίνια. Το ίδιο το Μουσείο σημειώνει ότι οι χρυσές κρεμαστές οδοντογλυφίδες

αυτού του τύπου είχαν γίνει μόδα στη βόρεια Ευρώπη ήδη από τον 16ο αιώνα.

Ναι, σωστά διαβάσατε.

Χρυσός. Μαργαριτάρι. Ρουμπίνια. Για να βγάλεις το κρέας από τα δόντια σου.

Σήμερα στην κυπριακή ταβέρνα την παίρνεις δωρεάν μετά τη σεφταλιά.

Πριν από περίπου πέντε αιώνες μπορούσες να την κρεμάσεις στον λαιμό σου.

Κοινώς, η οδοντογλυφίδα είχε γίνει bling αιώνες πριν μάθουμε τη λέξη.

Το Βρετανικό Μουσείο διατηρεί επίσης χρυσή θήκη γύρω στο 1600, η οποία περιείχε χρυσή οδοντογλυφίδα και εργαλείο καθαρισμού αυτιών.

Πρακτικότητα άλλου επιπέδου.

Και τουλάχιστον τότε, αν έχανες την οδοντογλυφίδα σου στο εστιατόριο, άξιζε τον κόπο να επιστρέψεις να τη βρεις.

Και μετά ήρθαν οι Αμερικανοί

Για αιώνες υπήρχε όμως ένα σοβαρό επιχειρηματικό πρόβλημα.

Γιατί να πληρώσεις για ένα ξυλαράκι;

Η μεγάλη αλλαγή ήρθε τον 19ο αιώνα, όταν η οδοντογλυφίδα πέρασε στη μηχανική και μαζική παραγωγή.

Εδώ χρειάζεται μια σημαντική διευκρίνιση. Ο Αμερικανός επιχειρηματίας Charles Forster παρουσιάζεται συχνά ως «εφευρέτης της οδοντογλυφίδας».

Δεν ήταν.

Όπως είδαμε, είχε αργήσει μερικές... εκατοντάδες χιλιάδες χρόνια.

Ο Forster συνδέθηκε όμως καθοριστικά με τη μαζική παραγωγή και κυρίως με την εμπορική διάδοση της ξύλινης οδοντογλυφίδας στις Ηνωμένες Πολιτείες κατά τον 19ο αιώνα.

Παράλληλα έχουμε και συγκεκριμένο τεχνολογικό ορόσημο. Στις 20 Φεβρουαρίου 1872, οι Αμερικανοί Silas Noble και James P. Cooley κατοχύρωσαν στις Ηνωμένες Πολιτείες πατέντα για μηχανή παραγωγής οδοντογλυφίδων.

Η οδοντογλυφίδα είχε πλέον περάσει από το εργαστήριο του χρυσοχόου στο εργοστάσιο.

Και από αντικείμενο των λίγων μπορούσε να γίνει προϊόν των εκατομμυρίων.

Πώς πουλάς όμως κάτι που ο άλλος βρίσκει δωρεάν;

Εδώ αρχίζει ίσως το καλύτερο κεφάλαιο ολόκληρης της ιστορίας.

Διότι άλλο να κατασκευάζεις οδοντογλυφίδες και άλλο να πείσεις κάποιον να τις αγοράσει.

Ο υποψήφιος πελάτης μπορούσε πολύ λογικά να σου απαντήσει:

«Να πληρώσω για ξυλαράκι;»

Η ιστορία που συνοδεύει τον Charles Forster θέλει τον επιχειρηματία να χρησιμοποιεί ευρηματικές μεθόδους δημιουργίας ζήτησης. Άνθρωποι φέρονται να έμπαιναν σε καταστήματα και εστιατόρια και να ζητούσαν οδοντογλυφίδες.

Οι καταστηματάρχες άρχιζαν να διαπιστώνουν ότι οι πελάτες ζητούσαν ένα προϊόν που εκείνοι δεν είχαν.

Και κάπου εκεί εμφανιζόταν η προσφορά.

Σήμερα θα το λέγαμε guerrilla marketing.

Τότε ήταν απλώς ο μόνος τρόπος να πείσεις έναν άνθρωπο να αγοράσει κάτι που μέχρι χθες μπορούσε να βρει πάνω σε ένα δέντρο.

Και δούλεψε.

Η βιομηχανική οδοντογλυφίδα εξαπλώθηκε, τα εστιατόρια άρχισαν να την προσφέρουν και ένα αντικείμενο που κάποτε ήταν προσωπικό απέκτησε μόνιμη θέση στο τραπέζι.

Από status symbol... δίπλα στο αλάτι και το πιπέρι

Κάπου στη διαδρομή συνέβη και κάτι ακόμη.

Η οδοντογλυφίδα έγινε μαγκιά.

Το ξυλαράκι στο στόμα απέκτησε μια εικόνα χαλαρότητας και επίδειξης. Νέοι το μασούσαν επιδεικτικά, περίπου όπως αργότερα το τσιγάρο θα γινόταν αναπόσπαστο μέρος μιας ολόκληρης ανδρικής πόζας.

Σκέψου μόνο τη διαδρομή.

Κάποτε χρυσή με ρουμπίνια στον λαιμό του άρχοντα.

Μετά ξυλαράκι στο στόμα του μάγκα.

Και τελικά στο λαϊκό εστιατόριο και στην ταβέρνα, δίπλα στο αλάτι και το πιπέρι.

Δεν εξαφανίστηκε.

Εκδημοκρατίστηκε.

Και στην Κύπρο βρήκε το φυσικό της περιβάλλον

Σήμερα η οδοντογλυφίδα έχει χάσει βέβαια μεγάλο μέρος της παλιάς της αίγλης.

Κανείς δεν εμφανίζεται στην κυπριακή ταβέρνα με χρυσή οδοντογλυφίδα με ρουμπίνια κρεμασμένη στον λαιμό.

Τουλάχιστον όχι ακόμη.

Παραμένει όμως εκεί.

Και όχι μόνο για τα δόντια.

Ξύλινη ή πλαστική, χρησιμοποιείται στο σερβίρισμα, κρατά μικρά ρολάκια, καρφώνει ελιές, τυριά και μεζεδάκια, μετατρέπεται σε μίνι σουβλάκι και αποτελεί ένα από εκείνα τα αντικείμενα που βρίσκονται παντού χωρίς σχεδόν ποτέ να τα προσέχουμε.

Κι όμως, ελάχιστα αντικείμενα πάνω στο τραπέζι μπορούν να καυχηθούν ότι έχουν τέτοιο βιογραφικό.

Ξεκίνησε πριν από την καταγεγραμμένη Ιστορία.

Άφησε ίχνη στα δόντια αρχαϊκών ανθρώπων.

Πέρασε από Έλληνες και Ρωμαίους.

Έγινε ασημένια.

Έγινε χρυσή.

Στολίστηκε με μαργαριτάρια και ρουμπίνια.

Κρεμάστηκε στον λαιμό των πλουσίων.

Μπήκε στα αμερικανικά εργοστάσια.

Έγινε αντικείμενο marketing.

Κατέληξε στα εστιατόρια όλου του κόσμου.

Και τελικά βρήκε τη θέση που ίσως της άξιζε εξ αρχής:

δίπλα στη σεφταλιά.

Εκεί όπου ο Κύπριος έχει μόλις τελειώσει σούβλα, σεφταλιά, λουκάνικο, χαλλούμι, πατάτες, σαλάτα και πίτα.

Παίρνει την οδοντογλυφίδα.

Ακουμπά πίσω στην καρέκλα.

Κοιτάζει τους υπόλοιπους και δηλώνει με απόλυτη βεβαιότητα:

«Εν μπορώ να φάω τίποτε άλλο».

Και περίπου τριάντα δευτερόλεπτα αργότερα ρωτά:

«Κανένα γλυκό έσιετε;»

A. Victorian Trade card
(c. 1879-1886) printed by
Clay & Richmond, Buffalo,
NY 2.75" x 4.25". Man pick-
ing his teeth with what ap-
pears to be a quill toothpick,
under magnification.

Πηγές: British Museum — Pendant; tooth-pick, αρ. WB.188, οδοντογλυφίδα-κόσμημα του δεύτερου μισού του 16ου αιώνα./ British Museum — Toilet-case; tooth-pick; ear-pick, αρ. WB.194, χρυσή θήκη με οδοντογλυφίδα, περ. 1600./ British Museum — Hoxne Hoard, ρωμαιοβρετανικό ασημένιο toothpick/ear-cleaner./ United States Patent No. 123,790 — Silas Noble & James P. Cooley, Improvement in Tooth-Pick Machines, 20 Φεβρουαρίου 1872./ Αρχαιολογία Online — «Οδοντογλυφίδες», ιστορική αναδρομή στη χρήση και κοινωνική εξέλιξη της οδοντογλυφίδας./ Παλαιοανθρωπολογική βιβλιογραφία για τις χαρακτηριστικές μεσοδόντιες αυλακώσεις (toothpick grooves) σε δόντια Νεάντερταλ και άλλων αρχαϊκών ανθρώπων.

*Ο Κρίστοφερ Σταύρου Πιτσιλλίδης είναι ιστοριοδίφης και ερευνητής της συλλογικής μνήμης της Κύπρου (και όχι μόνο). Μέσα από τη σειρά «Παλαιολόγιο» αναδεικνύει άγνωστες και λησμονημένες πτυχές της κυπριακής ιστορίας, συνδέοντας το παρελθόν με το παρόν.

sigmalive.com